

Ο Κριτικός Γραμματισμός στη σχολική πράξη

Πανελλήνιο Συνέδριο
Δράμα: 1-3 Νοεμβρίου 2013

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΕΙΟ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

FREDERICK UNIVERSITY

ΔΗΜΟΣ
ΔΡΑΜΑΣ

1913 - 2013

100 ΧΡΟΝΙΑ
ΕΛΕΥΘΕΡΗ ΔΡΑΜΑ

Το Συνέδριο τελεί υπό την αιγίδα και την οικονομική στήριξη του **Δήμου Δράμας** (Δημοτική Επιχείρηση Κοινωνικής Πολιτιστικής και Τουριστικής Ανάπτυξης) και διοργανώνεται από το **Παιδαγωγικό Τμήμα Νηπιαγωγών** του Πανεπιστημίου Δυτικής Μακεδονίας (Φλώρινα) (Εργαστήριο Γλώσσας και Προγραμμάτων Γλωσσικής Διδασκαλίας), το **Τμήμα Επιστημών Προσχολικής Αγωγής και Εκπαίδευσης**, του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, και το **Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης του Πανεπιστημίου Frederick** της Κύπρου σε συνεργασία με τους τοπικούς εκπαιδευτικούς-επιστημονικούς φορείς (ΕΛΜΕ και Σύλλογο Εκπαιδευτικών Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης)

Επιστημονική - Οργανωτική επιτροπή

- Έλενα Γρίβα, επίκ. καθηγήτρια, Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας
- Δημήτριος Κουτσογιάννης, αν. καθηγητής, Τμήμα Φιλολογίας Α.Π.Θ.
- Κωνσταντίνος Ντίνας, καθηγητής, ΠΤΝ, Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας
- Αναστασία Στάμου, επίκ. καθηγήτρια, Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας
- Άννα Χατζηπαναγιωτίδη, επίκ. καθηγήτρια, Πανεπιστήμιο Frederick, Κύπρος
- Σωφρόνιος Χατζησαββίδης, καθηγητής, ΤΕΠΑΕ, Α.Π.Θ.

Πλήρης βιβλιογραφική αναφορά άρθρου:

Γρίβα, Ε., Κουτσογιάννης, Δ., Ντίνας, Κ., Στάμου, Α., Χατζηπαναγιωτίδη, Α. & Χατζησαββίδης, Σ. (επιμ.). 2014. Πρακτικά Πανελληνίου Συνεδρίου «Ο Κριτικός Γραμματισμός στη σχολική πράξη», <http://www.nured.uowm.gr/drama/PRAKTIKA.html>, ημερομηνία πρόσβασης: ηη/μμ/εε

ΠΑΡΑΣΚΕΥΗ 1 ΝΟΕΜΒΡΙΟΥ 2013

17:00-18:00	Εγγραφή Συνέδρων		
	ΑΙΘΟΥΣΑ Ι	ΑΙΘΟΥΣΑ ΙΙ	ΑΙΘΟΥΣΑ ΙΙΙ
	Κριτικός γραμματισμός και γλωσσική διδασκαλία Προεδρείο: Κ. Ντίνας - Α. Ξανθόπουλος	Κριτικός γραμματισμός στα ΜΜΕ Προεδρείο: Σ. Παπαδοπούλου - Ν. Τσιτσανούδη	Κριτικός γραμματισμός και εκπαίδευση Προεδρείο: Τρ. Κωτόπουλος - Ο. Μούσιου
18:00-18:30	Α. Νικολαΐδης Η αξιοποίηση της προφορικότητας των γραπτών μαθητικών κειμένων στο πλαίσιο κατάκτησης του κριτικού γραμματισμού: μια διδακτική παρέμβαση	Σ. Παπαδοπούλου, Ν. Τσιτσανούδη-Μαλλίδη, Α. Χατζημανώλη Ευρηματικές ιστορίες με παραμυθιακή γλώσσα στην υπηρεσία του γραμματισμού των ΜΜΕ – Μελέτη περίπτωσης	Τρ. Κωτόπουλος, Μ. Ζωγράφου, Ά. Βακάλη Δημιουργικός λόγος στην προσχολική ηλικία
18:30-19:00	Α. Ξανθόπουλος & Κ. Ντίνας «Δείγματα γραφής»: Από τον «γραπτό λόγο» του «ΔΕΠΠΣ-ΑΠΣ της ελληνικής γλώσσας για το Δημοτικό σχολείο» στον «γραπτό λόγο» του «Προγράμματος σπουδών για τη διδασκαλία της νεοελληνικής γλώσσας και της λογοτεχνίας στο Δημοτικό σχολείο»	Α. Δούκα, Α. Αρχάκης, Α. Φτερνιάτη Κριτική αποτίμηση του ειδησεογραφικού λόγου ως αντικείμενου διδασκαλίας στο Λύκειο	Ν. Παπαμαθαίου Από τον Γραμματισμό του Paulo Freire στον Κριτικό Γραμματισμό και το μοντέλο των κριτικής ανάλυσης των τεσσάρων πηγών των Freebody & Luke
19:00-19:30	Ε. Χλαπουτάκη & Κ. Ντίνας Παιδαγωγικές πρακτικές κριτικού γραμματισμού σε εφήβους μαθητές	Κ. Αμαραντίδου, Ό. Μούσιου-Μυλωνά, Κ. Ντίνας Οι διαφημίσεις στη ζωή μας: Ένα εκπαιδευτικό πρόγραμμα κριτικού γραμματισμού	Α. Καππάτου Κριτικός γραμματισμός και υβριδικό κείμενο
19:30-20:00	Σ. Σαμαρά Πτυχές κριτικού γραμματισμού σε εκπαιδευτικά σενάρια	Χ. Αρχοντή Γραμματισμός στα ΜΜΕ και ανάπτυξη της κριτικής σκέψης του μαθητή	Κ. Ντίνας, Κ. Βαΐρινού, Ό. Μούσιου-Μυλωνά, Α. Πολατίδου Επιμορφωτικό Πρόγραμμα επαγγελματικής ενδυνάμωσης εκπαιδευτικών για τον «Κριτικό Γραμματισμό»

ΣΑΒΒΑΤΟ 2 ΝΟΕΜΒΡΙΟΥ 2013 (πρωινή συνεδρία Ι)

	ΑΙΘΟΥΣΑ Ι	ΑΙΘΟΥΣΑ ΙΙ
	<p>Στρογγυλή τράπεζα: Ο κριτικός γραμματισμός στο Νηπιαγωγείο Προεδρείο: Μ. Μλεκάνης - Αικ. Σαραφίδου Συντονίστρια: Ε. Γώτη</p>	<p>Εφαρμογές κριτικού γραμματισμού στη διδασκαλία γλωσσικών μαθημάτων Προεδρείο: Μ. Φουντοπούλου - Ε. Ιωαννίδου</p>
9:30-10:00	<p>Υπεύθυνοι σχεδιασμού: Ε. Γώτη & Κ. Ντίνας</p>	<p>Ν. Αλέφαντος Η διερεύνηση του βαθμού εφαρμογής των αρχών του κριτικού γραμματισμού στη διδακτική πράξη στο μάθημα της νεοελληνικής γλώσσας του Λυκείου</p>
10:00-10:30	<p>Ομιλήτριες: Δάμτσιου Πόπη: Το κείμενο και το πλαίσιο επικοινωνίας Κοκοζίδου Κατερίνα: Το κείμενο ως γλωσσική και νοηματική δομή</p>	<p>Κ. Μαυρή Κριτικός γραμματισμός στην πρώτη τάξη του Δημοτικού Σχολείου</p>
10:30-11:00	<p>Απιδοπούλου Σοφία: Το κείμενο και ως κοινωνική πρακτική Χολέβα Όλγα: Το κείμενο ως αντικείμενο αξιολόγησης</p>	<p>Ζ. Κουσκουρίδα Προτάσεις για την καλλιέργεια του κριτικού γραμματισμού στο μάθημα της Γλώσσας στην ΣΤ΄ Δημοτικού</p>
11:00-11:30	<p>Συμμετέχουσες στο σχέδιο εργασίας: Απιδοπούλου Σοφία, Γκουβεντάρη Πόπη, Γούρκου Χριστίνα, Δάμτσιου Πόπη, Ζιαμπούλη Κατερίνα, Κακάνη Ευαγγελία, Καντά Λίτσα, Καρασάββα Λευκή, Καρασάββα Χριστίνα, Καρασίμου Μαρία, Κοκοζίδου Κατερίνα, Κοπαρανίδου Γιώτα, Κουτσογιώτα Αλέκα, Κυράνου Ελένη, Μπαξεβανίδου Αγγελική, Πίτση Τασούλα, Σκρίμπα Ευαγγελία, Σμέρνου Εύη, Σταμάτη Σάσα, Τόλιου Ελένη, Φραγκότση Ελένη, Χολέβα Όλγα</p>	<p>Α. Νικολοπούλου Η διδασκαλία των αρχαίων ελληνικών υπό το πρίσμα του κριτικού γραμματισμού</p>
11:30-11:45	<p>Διάλειμμα για καφέ</p>	

ΣΑΒΒΑΤΟ 2 ΝΟΕΜΒΡΙΟΥ 2013 (πρωινή συνεδρία II)

11:45-12:30	Επίσημη έναρξη- Χαιρετισμοί		
	ΑΙΘΟΥΣΑ I	ΑΙΘΟΥΣΑ II	ΑΙΘΟΥΣΑ III
	<p>Στρογγυλή τράπεζα: Η «παραδοσιακή» και η «λειτουργική» γραμματική ως εργαλεία στην κριτική ανάγνωση της κοινωνικής πραγματικότητας: από τη θεωρία στην πράξη του κριτικού γραμματισμού Προεδρείο: Σπ. Κιουλάνης - Χρ. Βαμβούρη Συντονίστρια: Τρ. Κωστούλη</p>	<p>Ψηφιακός Γραμματισμός Προεδρείο: Α. Μιγάλης - Β. Συμεωνίδης</p>	<p>Κριτικός γραμματισμός στη λογοτεχνία Προεδρείο: Ε. Γρίβα - Α. Στάμου</p>
12:30-13:00	<p>Ομιλητές/τριες: Φ. Τεντολούρης: Ενάντια στην τελεολογία της κριτικής διάστασης του γραμματισμού: η διαλογικότητα στον κριτικό γραμματισμό και η διαλογικότητα του κριτικού γραμματισμού</p>	<p>Χ.-Π. Βαϊοπούλου & Ι. Χατζηκυριάκου Η διασύνδεση του πληροφορικού γραμματισμού με την καλλιέργεια του κριτικού γραμματισμού των μαθητών της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης</p>	<p>Ν. Ρούμπης Από τον Σαμαράκη στα... πινέλα. Ένα «μάθημα» νεοελληνικής λογοτεχνίας σε διαπολιτισμικό περιβάλλον</p>
13:00-13:30	<p>Σ. Χατζησαββίδης: Παραδοσιακή γραμματική και κριτικός γραμματισμός Τρ. Κωστούλη: Προς έναν νέο Λόγο για τη διδασκαλία της Λειτουργικής Γραμματικής: 'Εγχειρίδιο' γραμματικής περιγραφής και τρόποι αξιοποίησής του στην πράξη</p>	<p>Β. Συμεωνίδης Αρχαίες Νέες Τεχνολογίες</p>	<p>Ε. Σωτηρίου, Κ. Ντίνας, Α. Στάμου, Ε. Γρίβα Πρόταση διδασκαλίας των λαϊκών παραμυθιών ως κειμενικού είδους: Προσέγγιση με βάση την κριτική ανάλυση λόγου</p>
13:30-14:00	<p>Μ. Στυλιανού: Η διδασκαλία των 'λειτουργιών' στη σχολική πράξη: Από την κειμενοκεντρική προσέγγιση σε ένα πρόγραμμα κριτικού γραμματισμού</p>	<p>Μ. Κουκλατζίδου & Μ. Γκουντούμα Web 2.0 εργαλεία και κριτικός γραμματισμός</p>	<p>Ε. Γαμβρού Η συν-ανάγνωση και η συν-γραφή στις διαδικτυακές κοινότητες για τη λογοτεχνία ως μορφές κριτικής στάσης προς το λογοτεχνικό κείμενο</p>
14:00-14:30	<p>Α. Γεωργίου: Συνδυάζοντας τα 'μέρη του λόγου' με τις 'λειτουργίες': οι στάσεις και οι αντιστάσεις Κύπριων εκπαιδευτικών σε μια νέα παιδαγωγική πρόταση</p>	<p>Μ. Δουζίνα Μία πρόταση διδασκαλίας των αρχαίων ελληνικών με τη χρήση ΤΠΕ και την εφαρμογή των αρχών του κριτικού γραμματισμού</p>	<p>Ε. Καραμανέ Η πρόκληση της διδασκαλίας του κριτικού γραμματισμού: διδακτική εφαρμογή στη Νεοελληνική Λογοτεχνία και Γλώσσα Α' Λυκείου</p>
14:30-18:00	Διάλειμμα για μεσημεριανό		

ΣΑΒΒΑΤΟ 2 ΝΟΕΜΒΡΙΟΥ 2013 (απογευματινή συνεδρία)

	ΑΙΘΟΥΣΑ Ι	ΑΙΘΟΥΣΑ ΙΙ	ΑΙΘΟΥΣΑ ΙΙΙ
	Κριτικός γραμματισμός και Προγράμματα Σπουδών Προεδρείο: Ε. Γρίβα - Μ. Οικονομάκου	Στρατηγικές κριτικής ανάγνωσης και γραφής Προεδρείο: Μ. Φουντοπούλου - Σ. Χατζησαββίδης	Όροι και όρια του κριτικού γραμματισμού Προεδρείο: Δ. Κουτσογιάννης - Σ. Κοντοβούρκη
18:00-18:30	Μ. Οικονομάκου & Ε. Γρίβα Κριτικός γραμματισμός και Προγράμματα Σπουδών για τη γλωσσική διδασκαλία στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση: μια συγκριτική μελέτη	Α. Αναστασιάδου & Κ. Ηλιοπούλου Ανάπτυξη στρατηγικών κριτικής ανάγνωσης και γραφής: μια εναλλακτική διδακτική πρόταση	Α. Μιχάλης Κριτική ανάλυση λόγου: δυνατότητες και προβλήματα εφαρμογής της στη γλωσσοεκπαιδευτική διαδικασία
18:30-19:00	Ε. Τουρκοχωρίτη, Ε. Γρίβα, Α. Στάμου Το νέο Πρόγραμμα Σπουδών του Νηπιαγωγείου: ερμηνευτική προσέγγιση των στοιχείων προώθησης της παιδαγωγικής του κριτικού γραμματισμού	Μ. Καπετανίδου & Θ. Αγάπογλου Από την κριτική ανάγνωση κειμένων στη δημιουργική γραφή	Σ. Κοντοβούρκη & Ε. Ιωαννίδου Κατασκευές κριτικού γραμματισμού στον λόγο Κύπριων εκπαιδευτικών: σταθερές και μετατοπίσεις κατά τα πρώτα στάδια εφαρμογής ενός Προγράμματος Σπουδών
19:00-19:30	Α. Χαιριστανίδης, Ε. Γρίβα, Α. Στάμου Απόψεις εκπαιδευτικών πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης σε θέματα (κριτικού) γραμματισμού	Σ. Παπαδοπούλου & Ν. Τσιτσανούδη-Μαλλίδη Η αποκάλυψη της «στάσης υψηλής εικονικής ευμένειας» ως εργαλείο για την εμπάθυνση του κριτικού γραμματισμού στη σχολική καθημερινότητα	Ε. Γκένιου Ο κριτικός γραμματισμός στα νέα Αναλυτικά Προγράμματα Σπουδών Δημοτικού για τη Λογοτεχνία
19:30-20:00	Β. Γκολώνη, Α. Στάμου, Ε. Γρίβα Η διαπροσωπική λειτουργία της γλώσσας στα σχολικά βιβλία των Φυσικών Επιστημών της Στ' τάξης του Δημοτικού: κατασκευάζοντας παιδαγωγικές σχέσεις	Μ. Λιάκου, Θ. Σκούρα, Μ. Γαβρηλίδου Εφαρμογή της λειτουργικής γραμματικής στην ανάγνωση κειμένου	Δ. Κουτσογιάννης Κριτικοί γραμματισμοί: διεθνής εμπειρία και ελληνική πραγματικότητα
20:00-20:30	Ε. Κονσούλη Καλλιέργεια λειτουργικού και κριτικού γραμματισμού στο Διαθεματικό Ενιαίο Πλαίσιο Προγραμμάτων Σπουδών και το Πρόγραμμα Σπουδών του Νέου Σχολείου: μια συγκριτική προσέγγιση	Μ.Ζ. Φουντοπούλου Τεχνικές ανάγνωσης του αρχαιοελληνικού κειμένου υποστηρικτικές του κριτικού γραμματισμού. Διδακτικά παραδείγματα από τα Ομηρικά Έπη και από τη Θεματογραφία Λυκείου	

ΚΥΡΙΑΚΗ 3 ΝΟΕΜΒΡΙΟΥ 2013 (πρωινή συνεδρία Ι)

	ΑΙΘΟΥΣΑ Ι	ΑΙΘΟΥΣΑ ΙΙ
	Κριτικός γραμματισμός και κοινωνικές διαστάσεις Προεδρείο: Δ. Πατρωνίδου - Φ. Τεντολούρης	Κριτικός γραμματισμός και κοινωνική χειραφέτηση Προεδρείο: Α. Χατζηνικολάου - Α. Χατζηπαύλου
9:30-10:00	Α. Καπραβέλου Η γλώσσα της εργατικής τάξης ως μέρος των κοινωνικών-εκπαιδευτικών ανισοτήτων	Θ. Αγάπογλου Ο κριτικός γραμματισμός ως χειραφετητική πρακτική γραμματισμού σε τάξεις υποδοχής
10:00-10:30	Δ. Πατρωνίδου Γλωσσική εκπαίδευση και συγκρότηση έθνους – κράτους: το παράδειγμα της Βουλγαρίας κατά το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο	Α. Χατζηνικολάου Σχεδιασμός και υλοποίηση πρακτικών γραμματισμού ως κοινωνική και πολιτική δόμηση της διδασκαλίας με παιδιά Ρομά του Δενδροποτάμου Θεσσαλονίκης
10:30-11:00	Ε. Ψαριανός Η Κριτική Παιδαγωγική του John Dewey Ε.	Γ. Χατζηπαύλου & Α. Χατζηνικολάου Γραμματισμοί γυναικών Ρομά μητέρων «αναλφάβητων» στο σχολείο του Δενδροποτάμου Θεσσαλονίκης
11:00-11:30	Διάλειμμα για καφέ	

ΚΥΡΙΑΚΗ 3 ΝΟΕΜΒΡΙΟΥ 2013 (πρωινή συνεδρία ΙΙ)

	ΑΙΘΟΥΣΑ Ι	ΑΙΘΟΥΣΑ ΙΙ
	Κριτικός γραμματισμός και πολιτισμικές διαστάσεις Προεδρείο: Α. Στάμου -Ν. Μουράτογλου	Γραμματισμός στην ελληνική ως δεύτερη/ξένη γλώσσα Προεδρείο: Α. Χατζηπαναγιωτίδου- Ε. Κούλαλη
11:30-12:00	Ν. Μουράτογλου & Π. Τσιρώνη Η κατάκτηση του ακαδημαϊκού γραμματισμού στην ελληνική τριτοβάθμια εκπαίδευση: το παράδειγμα της Φιλοσοφικής Σχολής του Α.Π.Θ.	Μ. Κοκκινίδου Προσέγγιση του προφορικού και του γραπτού λόγου μέσα από κείμενα ειδησεογραφίας στη διδασκαλία της ελληνικής ως ξένης σε ενήλικες στο πλαίσιο των αρχών του κριτικού γραμματισμού: διδακτικές προτάσεις
12:00-12.30	Ε. Ανδρεαδέλλη, Α. Ιωαννίδου, Ε. Τσιουπλή, Π. Φωκά Κριτικός γραμματισμός στα μουσεία σύγχρονης τέχνης	Ε. Κούλαλη Η διδασκαλία της ελληνικής ως ξένης/δεύτερης γλώσσας στο πλαίσιο του κριτικού γραμματισμού: μια πρόταση διδακτικής αξιοποίησης των τεσσάρων αξόνων προσέγγισης/ανάλυσης κειμένου
12.30-13.30	Κλείσιμο-Απολογισμός	

Πρόταση διδασκαλίας των λαϊκών παραμυθιών ως κειμενικού είδους: Προσέγγιση με βάση την κριτική ανάλυση λόγου.

Ελένη Σωτηρίου, Κων/νος Δ. Ντίνας, Αναστασία Στάμου και Έλενα Γρίβα

Παιδαγωγικό τμήμα Νηπιαγωγών Φλώρινας

Abstract

Folk tale, as a hegemonic genre, conveys ideas, attitudes and notions to its receivers, as it embodies elements of contemporary social practices, thus preserving, transferring and perpetuating them. The ideological messages it communicates construct particular readers' identities. It is for this reason that the texts' producers (writers) and 'consumers' (readers, parents, teachers) need to develop a critical awareness of the language used during the folktales' production in order to transfer ideological messages and to reproduce or challenge the status quo. School – and especially language teaching – can contribute to that purpose, if teaching practices embrace the principles of Critical Literacy and students be familiarized with a critical stance towards discourse. Our paper, drawing on the Critical Literacy principles and the framework of Critical Discourse Analysis – as well as the findings of our previous work on folktale, is a teaching proposal that uses the project method. The students are to collect different versions of the same folktale so as to learn to identify the language by means of which ideology is conveyed and identities are constructed through the texts, to treat them critically and to construct their reality through discourse. We hope that self-directed learning, the personal involvement with language structure and the development of a critical attitude towards discourse and society will enrich the learning experience of students and enable them to effectively address the enhancing challenges to literacy in contemporary society.

1. Εισαγωγή

Οι σύγχρονες δυτικού τύπου κοινωνίες γίνονται όλο και πιο πολύπλοκες. Οι πολίτες, προκειμένου να ανταποκριθούν στις νέες κοινωνικές, πολιτικές, οικονομικές και πολιτισμικές συνθήκες που διαμορφώνονται, χρειάζονται αναπτυγμένες ικανότητες λειτουργικού και κριτικού γραμματισμού τέτοιες, που να δίνουν τη δυνατότητα στους μαθητές και τις μαθήτριες να αντεπεξέρχονται με άνεση στις απαιτήσεις του σχολικού τους περιβάλλοντος αλλά και παράλληλα να ανταποκρίνονται επαρκώς και με κριτικά αντανάκλαστικά στις διαρκώς μεταβαλλόμενες συνθήκες των σύγχρονων κοινωνιών (ΦΕΚ 1562/τ. Β'/27-6-2011, 21051-2).

Για την επίτευξη των στόχων αυτών σημαντική μπορεί να είναι η συμβολή του γλωσσικού μαθήματος στα ελληνικά σχολεία, με την προϋπόθεση ότι στους στόχους τους θα προστεθεί η ανάπτυξη του κριτικού γραμματισμού και της κριτικής γλωσσικής επίγνωσης. Ιδιαίτερα στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση, επειδή οι μαθητές βρίσκονται σε ένα ικανοποιητικό επίπεδο γλωσσικής και επικοινωνιακής ικανότητας και είναι σε θέση να κατανοούν συνθετότερες έννοιες, η ανάπτυξη της κριτικής γλωσσικής επίγνωσης μπορεί να εφαρμοστεί με επιτυχία, εφόσον ακολουθηθούν οι κατάλληλες διδακτικές πρακτικές.

Αξιοποιώντας αυτά τα δεδομένα, η παρούσα εργασία αποτελεί πρόταση διδασκαλίας λαϊκών παραμυθιών. Επιλέγουμε μια διδακτική πρόταση στο πλαίσιο της Κριτικής Ανάλυσης Λόγου (στο εξής ΚΑΛ), καταρχάς επειδή πρόκειται για μια προσέγγιση που αξιοποιεί εργαλεία διαφορετικών θεωριών και επιτρέπει την προσαρμογή διαφορετικών θεωρητικών αρχών και προσεγγίσεων και διαφορετικών εργαλείων ανάλογα με τα δεδομένα που μελετώνται κάθε φορά (Weiss & Wodak, 2002:12-13). Επιπλέον, επειδή το Πρόγραμμα Σπουδών Νέας Ελληνικής Γλώσσας για την Α' Λυκείου βασίζεται στις αρχές του Κριτικού Γραμματισμού και η ΚΑΛ είναι κατάλληλη μέθοδος για την εφαρμογή του προγράμματος και την επίτευξη των στόχων του, αφού και αυτή στοχεύει στην ανάπτυξη της κριτικής γλωσσικής επίγνωσης, στην επίγνωση δηλαδή από την πλευρά των μαθητών των τρόπων με τους οποίους επιβάλλεται η ηγεμονία στην κοινωνία μέσω της γλώσσας (Fairclough, 1995:221-222).

Το παραμύθι, από την άλλη, αγαπημένο άκουσμα και ανάγνωσμα μικρών και μεγάλων σε όλους τους λαούς και τις εποχές, είναι οικείο στα παιδιά και πολύ αγαπητό. Για τον λόγο αυτόν μπορεί να αποτελέσει για τους μαθητές ενδιαφέρουσα ενασχόληση. Επειδή ανήκει στα κειμενικά είδη εξουσίας, με την έννοια ότι μεταφέρει αντιλήψεις, ιδέες και στάσεις (Fairclough, 2003:32), είναι κατάλληλο για να εφαρμοστεί η Κριτική Ανάλυση Λόγου, η οποία διερευνά ακριβώς ζητήματα γλώσσας και ηγεμονίας. Αν μάλιστα συνδυαστεί με διδακτικές πρακτικές όπως αυτή της ερευνητικής εργασίας (project), η οποία διευρύνει τον σχολικό χωροχρόνο και επιτρέπει στους μαθητές να αυτενεργήσουν, να εξοικειωθούν με ερευνητικές μεθόδους, να διαφοροποιήσουν το περιεχόμενο, τη διαδικασία και το πλαίσιο της μάθησης και να συνεργαστούν (Ματσαγγούρας, 2011:16), η πρόταση αυτή ελπίζουμε ότι θα γίνει αφορμή να εφαρμοστούν στην τάξη σχέδια διδασκαλίας που θα δίνουν στους μαθητές τη

δυνατότητα να αναπτύξουν ικανότητες και να αποκτήσουν εγγράμματα ταυτότητες με ενισχυμένη θέση στην κοινωνία ως πολίτες (Αρ. Πρωτ. 124673/Γ2/1-11-2011:27-28).

2. Θεωρητικό πλαίσιο

2.1. Κριτική Ανάλυση Λόγου

Η Κριτική Ανάλυση Λόγου είναι μια προσέγγιση που πολλοί ερευνητές τη βρίσκουν χρήσιμη για τη μελέτη ζητημάτων που αφορούν τη γλώσσα και την ισχύ, καθώς επιτρέπει να μελετηθούν θέματα που σχετίζονται με έννοιες όπως η ιδεολογία, η ισχύς, η ιεραρχία, το φύλο, ο ρατσισμός, οι διαστάσεις της ταυτότητας και άλλα (Weiss & Wodak, 2002:12).

Δεν αποτελεί ενιαίο θεωρητικό πλαίσιο αλλά περισσότερο μια προσέγγιση που αντλεί από μια ποικιλία θεωριών και προσεγγίσεων με εστίαση στη γλώσσα και την κοινωνία και επιλέγει ανάμεσα στα εργαλεία που αυτές προσφέρουν τα πιο χρήσιμα κάθε φορά για την επίτευξη των στόχων της κάθε έρευνας (Στάμου, υπό δημοσίευση). Η αξία της ΚΑΛ έγκειται ακριβώς στην ποικιλία των θεωρητικών αρχών και των θεωρητικών εργαλείων που χρησιμοποιεί, διότι αυτή η ποικιλία την καθιστά μια προσέγγιση που επιτρέπει τη συζήτηση, την αλλαγή στους σκοπούς και τους στόχους και την καινοτομία (Weiss & Wodak, 2002:13).

Ο ερευνητής, λοιπόν, που θέλει να εφαρμόσει την ΚΑΛ έχει στη διάθεσή του πολλά εργαλεία που μπορούν να αντληθούν από μια ποικιλία προσεγγίσεων. Για τη διδασκαλία της γλώσσας και την ανάπτυξη της κριτικής γλωσσικής επίγνωσης και για τους στόχους της δικής μας εργασίας θεωρούμε ότι πιο χρήσιμη προσέγγιση είναι το τρισδιάστατο αναλυτικό πλαίσιο που έχει προτείνει ο Norman Fairclough συνολικά στο έργο του. Ο Fairclough έχει υιοθετήσει μια οπτική που αντλεί σε μεγάλο βαθμό από τη Συστημική Λειτουργική Γραμματική του M.A.K. Halliday (Fairclough, 2003:5). Αυτή η οπτική εστιάζει σε μεγάλο βαθμό στη γλώσσα και στη σχέση της με τα άλλα στοιχεία και τις οπτικές της κοινωνικής ζωής (Fairclough, 2003:5), και για τον λόγο αυτόν δίνει στον δάσκαλο της γλώσσας την ευκαιρία να θίξει περισσότερα ζητήματα που αφορούν τη γλώσσα και την κοινωνία και να δώσει την ευκαιρία στους μαθητές να κατανοήσουν σε μεγαλύτερο βάθος τον τρόπο με τον οποίο η γλώσσα λειτουργεί. Εξάλλου, αν ακολουθήσουμε τον Fairclough (1989:4), ο οποίος θέτει ως σκοπό της εργασίας του: α) να αυξήσει την επίγνωση σχετικά με τη γλώσσα και την ισχύ, με ποιον τρόπο η γλώσσα

συνεισφέρει στην επιβολή της κυριαρχίας ορισμένων ανθρώπων πάνω σε άλλους, και β) (ως αποτέλεσμα του α) να μπορέσουν οι άνθρωποι να αντισταθούν στις σχέσεις εκμετάλλευσης και να τις αλλάξουν, ουσιαστικά η διδασκαλία με τις αρχές του κριτικού γραμματισμού και της κριτικής ανάλυσης λόγου θα συμβάλει στην απόκτηση από τους μαθητές ικανοτήτων που θα τους επιτρέπουν να αντισταθούν και να χειραφετηθούν.

Ο Fairclough ορίζει τον λόγο ως κοινωνική πρακτική, δηλαδή ως γλωσσική πράξη η οποία περιορίζεται από τις συμβάσεις του τύπου της πρακτικής στην οποία ανήκει και όχι ως μια ατομική δραστηριότητα (Fairclough, 1989:22, 29 και 1992:63). Ο ορισμός του λόγου ως κοινωνικής πρακτικής υπονοεί ότι ο λόγος είναι τρόπος να δράσουν οι άνθρωποι στον κόσμο και στους άλλους ανθρώπους και τρόπος αναπαράστασης του κόσμου. Συνεπώς ο λόγος ως κοινωνική πρακτική αναπαριστά τον κόσμο, του δίνει νόημα, τον συγκροτεί και τον νοηματοδοτεί, ενώ έχει, σύμφωνα με τον Fairclough, (1992:64-65) τρεις διαστάσεις:

α) συνεισφέρει στη δημιουργία κοινωνικών ταυτοτήτων, θέσεων υποκειμένου για κοινωνικά υποκείμενα και εκδοχών του εαυτού.

β) βοηθά στην κατασκευή κοινωνικών σχέσεων και τις θέτει υπό διαπραγμάτευση.

γ) συμβάλλει στην κατασκευή συστημάτων, γνώσεων και αντιλήψεων. Τα κείμενα έχουν ιδεολογικά αποτελέσματα, καθώς ενσταλάζουν ιδέες στους ανθρώπους και με τον τρόπο αυτό συμβάλλουν στη διατήρηση ή αλλαγή της ιδεολογίας (Fairclough, 2003:9).

Συνεπώς, ο λόγος ως κοινωνική πρακτική από τη μία αναπαράγει τις κοινωνικές δομές και διαστάσεις και από την άλλη συμβάλλει στον μετασχηματισμό και την αναδημιουργία της κοινωνίας (Fairclough, 1992:65).

Σε κάθε γλωσσικό συμβάν διακρίνουμε τρεις διαστάσεις (Fairclough, 1992:71-100):

α) τον λόγο ως κείμενο. Με τον όρο «κείμενο» (text) εννοούνται όλα τα είδη των γραπτών και προφορικών κειμένων και όσα εμπεριέχουν και άλλους κώδικες εκτός από τον γλωσσικό, δηλαδή τα πολυτροπικά (Fairclough, 2003: 3-4). Τα κείμενα τα δημιουργούν από τη μία οι κοινωνικές δομές και οι κοινωνικές πρακτικές και από την άλλη τα κοινωνικά υποκείμενα.

β) τον λόγο ως πρακτική λόγου (discursive practice). Πρόκειται για την ενδιάμεση κατηγορία που μεσολαβεί μεταξύ του κειμένου και της κοινωνικής πρακτικής.

γ) τον λόγο ως κοινωνική πρακτική.

Με βάση τα παραπάνω και τη διάκριση του λόγου ως κειμένου, ως πρακτικής λόγου και ως κοινωνικής πρακτικής ο Fairclough υποστηρίζει ότι η ανάλυση ενός κειμένου (1989:26 και 1992:71-100) πρέπει να γίνει σε τρία επίπεδα:

α) την περιγραφή, η οποία αφορά τις τυπικές ιδιότητες του κειμένου (μικρο-επίπεδο ανάλυσης).

β) την ερμηνεία, που αφορά τη σχέση μεταξύ κειμένου και πρακτικής λόγου, δηλαδή της διαδικασίας παραγωγής, διανομής και κατανάλωσης του κειμένου (μεσο-επίπεδο ανάλυσης), και

γ) την εξήγηση, που αφορά τη σχέση ανάμεσα στην πρακτική λόγου και το κοινωνικό συγκείμενο (μακρο-επίπεδο ανάλυσης).

Η περιγραφή, ανάλογα με τους στόχους της έρευνας, θα επικεντρωθεί α) στο λεξιλόγιο, β) στη γραμματική (με την έννοια του συνδυασμού λέξεων σε προτάσεις και περιόδους), γ) στη συνοχή, δ) στη δομή του κειμένου (Fairclough, 1992:75).

Η ερμηνεία αφορά τη διαδικασία παραγωγής, διανομής και «κατανάλωσης» του νοήματος του κειμένου. Η φύση αυτών των διαδικασιών ποικίλλει ανάλογα με τον τύπο του λόγου (Fairclough, 1992:78). Στο στάδιο αυτό είναι σημαντικό ο αναλυτής να λάβει υπόψη τους σκοπούς, την ταυτότητα, τις θεσμικές σχέσεις, τα ενδιαφέροντα, τις αξίες και τις επιθυμίες των παραγωγών και καταναλωτών ενός κειμένου καθώς και τις σχέσεις ανάμεσα στα στοιχεία σε διαφορετικά επίπεδα στο κείμενο.

Στο επίπεδο της διαδικασίας παραγωγής νοήματος η ανάλυση εστιάζει καταρχάς στους συγγραφείς/ ομιλητές. Είναι σημαντικό να θεωρήσουμε τις θεσμικές σχέσεις, τα ενδιαφέροντα, τις γνώσεις, τις αξίες, τους σκοπούς, τις επιθυμίες των ανθρώπων που εμπλέκονται στην παραγωγή του κειμένου αλλά και τον βαθμό στον οποίο αυτοί περιορίζονται από τις κοινωνικές δομές και πρακτικές ή αισθάνονται ελεύθεροι να τις μεταβάλλουν. Όσον αφορά τη διαδικασία κατανάλωσης, και αυτή επηρεάζεται από τα κοινωνικά συμφραζόμενα και από την ερμηνεία των κειμένων (Fairclough, 1992:79). Η διαδικασία της παραγωγής και ερμηνείας περιορίζεται κοινωνικά α) από τους πόρους που φέρουν οι συμμετέχοντες στον λόγο (κοινωνικές δομές, κανονικότητες και συμβάσεις) και β) από τη συγκεκριμένη κοινωνική πρακτική της οποίας είναι μέρος και η οποία καθορίζει σε ποιους από τους πόρους θα βασιστούν οι συμμετέχοντες και με ποιον τρόπο. Αυτές οι διαδικασίες γίνονται συνήθως με έναν μη συνειδητό και

αυτόματο τρόπο, με αποτέλεσμα να διευκολύνεται έτσι η ιδεοποιητική τους λειτουργία (Fairclough, 1992:80), δηλαδή η επιβολή ιδεολογίας.

Η ανάλυση στο επίπεδο της πρακτικής λόγου, λαμβάνοντας υπόψη τη διαδικασία παραγωγής και ερμηνείας του κειμένου, εστιάζει: α) στις γλωσσικές πράξεις (force), β) στη συνεκτικότητα (coherence) και γ) στη διακειμενικότητα (intertextuality) (Fairclough, 1992:80, 82- 86).

Η εξήγηση, η ανάλυση της κοινωνικής πρακτικής, όπως προαναφέρθηκε, αφορά τη σχέση ανάμεσα στην πρακτική λόγου και το κοινωνικό συγκείμενο. Στο επίπεδο της εξήγησης αυτό που ενδιαφέρει είναι να προσδιοριστεί η φύση της κοινωνικής δομής μέρος της οποίας είναι η πρακτική λόγου, γι' αυτό δεν είναι εύκολο να εφαρμόσουμε μια συγκεκριμένη αναλυτική μέθοδο. Σε γενικές γραμμές μπορούμε να πούμε ότι μελετάμε α) το κοινωνικό πλαίσιο του λόγου, δηλαδή εντοπίζουμε τις κοινωνικές και ηγεμονικές σχέσεις και δομές που συνιστούν το πλαίσιο της κοινωνικής και γλωσσικής πρακτικής και αν το συγκεκριμένο γλωσσικό συμβάν αναπαράγει το πλαίσιο ή το αναμορφώνει, β) την τάξη του λόγου, δηλαδή τη σχέση μεταξύ της γλωσσικής και κοινωνικής πρακτικής με την τάξη του λόγου και γ) τα ιδεολογικά και πολιτικά αποτελέσματα του λόγου, δηλαδή τα συστήματα γνώσεων και αντιλήψεων, τις κοινωνικές σχέσεις και τις κοινωνικές ταυτότητες (Fairclough, 1992: 237-238).

2.2. Το λαϊκό παραμύθι ως κειμενικό είδος

Το λαϊκό παραμύθι είναι ένα κειμενικό είδος αρκετά παλιό. Λαϊκά παραμύθια, δηλαδή παραμύθια που μεταδίδονται μέσω της προφορικής αφήγησης, υπήρχαν σε όλες τις εποχές και σε όλους τους λαούς (Ντούλια, 2010:11). Σε παλιότερες εποχές οι λαϊκές προφορικές αφηγήσεις ήταν κύριο μέσο ψυχαγωγίας, μετάδοσης κοινωνικών αξιών και κοινωνικοποίησης. Κάθε παραμύθι, καθώς περνούσε από στόμα σε στόμα, διαδίδονταν στον χώρο και στον χρόνο και αποκτούσε μια σειρά από σταθερά χαρακτηριστικά

Το λαϊκό παραμύθι είναι συλλογικό δημιούργημα, όχι με την έννοια της συλλογικής σύνθεσης αλλά με την έννοια ότι ο δημιουργός αντλούσε το υλικό και την τεχνική του από την παράδοση της τέχνης του και ότι οι αποδέκτες ενός έργου ήταν πολύ καλοί γνώστες της παράδοσης (Χατζητάκη-Καψωμένου, 2003:163). Επιπλέον, και για τη δημιουργία αλλά και για τη διάδοσή τους κυρίαρχο ρόλο έπαιζε η μνήμη και όχι η γραφή, και γι' αυτό η συμμόρφωση με τους κανόνες της παράδοσης ήταν υποχρεωτική,

για να μείνει ένα παραμύθι στη μνήμη (Χατζητάκη-Καψωμένου, 2003:164). Για τους λόγους αυτούς, κατά την προφορική διάδοση του παραμυθιού σημαντικό ρόλο έπαιξε ο παραμυθάς ή η παραμυθού, οι οποίοι άκουγαν τις ιστορίες, τις εντύπωναν στο μυαλό, τις εμπλούτιζαν με τα δικά τους στοιχεία και τις αφηγούνταν ξανά με τον δικό τους τρόπο, ανάλογα με την προσωπικότητα, την ιδιοσυγκρασία, τις αντιλήψεις, τις αξίες, τις επιθυμίες τους κ.τ.λ. (Αναγνωστόπουλος, 1997:17-28). Πολλές φορές η μνήμη δεν βοηθούσε, κι έτσι έχουμε παραλλαγές στις οποίες λείπουν μοτίβα ή επεισόδια ή έχουν προστεθεί μοτίβα από άλλα παραμύθια. Ωστόσο, και αυτές οι προσθήκες ή αφαιρέσεις ακολουθούν τους μνημοτεχνικούς κανόνες της προφορικής αφήγησης και είναι σύμφωνες με τη δομή και τα χαρακτηριστικά των λαϊκών παραμυθιών, όπως αυτά διαμορφώθηκαν στο πέρασμα των αιώνων.

Σε γενικές γραμμές μπορούμε να πούμε ότι ένα παραμύθι ξεκινά με μια *αρχική κατάσταση*, στην οποία δίνονται τα πρόσωπα και αόριστα ο τόπος και ο χρόνος (Χατζητάκη-Καψωμένου, 2003:109-111). Τα πρόσωπα σπάνια έχουν όνομα αλλά κυρίως ταυτίζονται με την καταγωγή ή την κατάστασή τους ή το επάγγελμά τους (π.χ. ένας βασιλιάς ή μια χήρα ή μια φτωχή κοπέλα, κ.ά.). Αυτό επιτρέπει ευκολότερα την ταύτιση των ακροατών με τους ήρωες. Την αρχική κατάσταση ακολουθεί η *περιπέτεια* του ήρωα που είναι η υποβολή σε δοκιμασίες ή η αναζήτηση κάποιου προσώπου ή αντικειμένου και στη συνέχεια έρχεται η *λύση*, στην οποία πάντα το τέλος είναι αίσιο – τις περισσότερες φορές κλείνει με έναν γάμο.

Στο λαϊκό παραμύθι η αφήγηση χρησιμοποιεί λιτό ύφος και στοιχεία προφορικότητας (Μερακλής, 1988:20). Τα επίθετα είναι ελάχιστα και η αφήγηση αξιοποιεί σε μεγάλο βαθμό τα ρήματα. Ο λόγος είναι μικροπερίοδος και χρησιμοποιείται κυρίως παρατακτική σύνδεση.

Κυριαρχούν οι αντιθέσεις, μεταξύ δρώντων προσώπων, χαρακτήρων, αντικειμένων, καταστάσεων, δρώντων χώρων, αισθημάτων, κ.τ.λ., οι οποίες λειτουργούν πολλαπλά και σε διάφορα επίπεδα: προσφέρουν παραμυθία, ταξινομούν και περιγράφουν τον κόσμο μέσα από τις αντιθετικές κατηγορίες (Χατζητάκη-Καψωμένου, 2003:123-125).

Βασικό χαρακτηριστικό επίσης αποτελούν και οι επαναλήψεις (λέξεων, φράσεων, μοτίβων, επεισοδίων που επαναλαμβάνονται αυτολεξεί ή παραλλαγμένα) (Χατζητάκη-Καψωμένου, 2003:134, Μερακλής, 1988:32). Συνήθως οι επαναλήψεις είναι τριπλές: τρεις χαρακτήρες παρουσιάζονται με τον τελευταίο να είναι πιο σημαντικός, τρία

αντικείμενα ή τρία επεισόδια επαναλαμβάνονται, για να δοθεί έμφαση στο τελευταίο, ο ήρωας δοκιμάζεται τρεις φορές, τις δύο αποτυγχάνει αλλά την τελευταία περνά τη δοκιμασία με επιτυχία. Οι επαναλήψεις και ο «νόμος των τριών» είναι παγκόσμιο χαρακτηριστικό της λαϊκής αφήγησης (Αγγελουπούλου, 2002:19) και αποτελούν στοιχεία της προφορικής αφήγησης (Ong, 2005:52).

Στη σύγχρονη εποχή η πρακτική αφήγησης παραμυθιών παρουσιάζει πολλές διαφοροποιήσεις σε σχέση με το παρελθόν, καθώς πλέον η αφήγηση συνδέεται στενά με τη γραφή και με την εικόνα. Η τηλεόραση, το ραδιόφωνο και ο ηλεκτρονικός υπολογιστής έχουν εισβάλει στη ζωή των ανθρώπων και πλέον η αφήγηση για ψυχαγωγία, για συντροφιά, κοινωνικοποίηση δεν υπάρχει στην καθημερινότητα των ανθρώπων, όπως παλιότερα (βλ. και Αναγνωστόπουλος, 1997:20). Τα παραμύθια έχουν καταγραφεί από μελετητές του παραμυθιού, κάποια έχουν εκδοθεί και πολλοί γονείς αγοράζουν παραμύθια στα παιδιά τους μετατρέποντας την αφήγηση του παραμυθιού σε αναγνωστική διαδικασία.

Ο γραπτός λόγος είναι διαφορετικός τρόπος επικοινωνίας. Αξιοποιεί διαφορετικά μέσα, γίνεται σε διαφορετικό χρόνο και δεν χρειάζεται ο πομπός με τον δέκτη να βρίσκονται στον ίδιο χώρο ή ακόμα να ζουν και την ίδια χρονική στιγμή. Αυτό διαφοροποιεί και τη δομή και τη γλωσσική μορφή του παραμυθιού. Επιπλέον, σήμερα τα παραμύθια γράφονται από συγκεκριμένα πρόσωπα, τα οποία κάνουν συγκεκριμένες επιλογές ως προς το περιεχόμενο, τη δομή, το λεξιλόγιο, τη σύνταξη, τους χαρακτήρες και την έκβαση του παραμυθιού, ανάλογα με τις αντιλήψεις, την ιδεολογία, τον σκοπό του κειμένου τους και τους δέκτες στους οποίους απευθύνονται χωρίς να περιορίζονται από τις συμβάσεις του κειμενικού είδους του παραμυθιού, όπως παλιότερα οι παραμυθάδες. Έτσι το κειμενικό είδος του παραμυθιού αλλάζει.

Ταυτόχρονα τα παραμύθια γίνονται θεατρικά έργα ή ταινίες. Κάποια παραμυθικά θέματα αναπλάθονται και ενσωματώνονται σε λογοτεχνικά κείμενα, σε θεατρικά κείμενα ή σενάρια. Μουσική, εικόνα και άλλοι κώδικες ενσωματώνονται σ' αυτά. Οι μαθητές και όλοι όσοι είναι καταναλωτές των κειμένων αυτών είναι απαραίτητο να αποκτήσουν κριτική επίγνωση και των κωδίκων αυτών και των μηνυμάτων που μεταδίδονται κάθε φορά, αφού, όπως είπαμε, τα παραμύθια και όλα τα κειμενικά είδη εξουσίας χρησιμοποιούνται για τη διατήρηση και τη διάδοση της ιδεολογίας.

3. Η διδακτική πρόταση

Η σύγχρονη έρευνα σε θέματα γλώσσας και της διδασκαλίας της έχει δημιουργήσει πληθώρα θεωριών και εργαλείων τα οποία στρέφουν τον δάσκαλο στην κατεύθυνση του κριτικού γραμματισμού. Ο κριτικός γραμματισμός είναι και για μας η σωστή για την ώρα κατεύθυνση στη διδασκαλία της γλώσσας, καθώς ενισχύει την κριτική γλωσσική επίγνωση των μαθητών, ώστε να καταστούν ικανοί να ανταποκριθούν στις σύγχρονες απαιτήσεις της ζωής τους.

Η παρούσα εργασία, η οποία αποτελεί πρόταση διδασκαλίας στο πλαίσιο του κριτικού γραμματισμού και της κριτικής ανάλυσης λόγου, ακολουθεί τις αρχές του νέου προγράμματος σπουδών γλωσσικής διδασκαλίας για την Α' Λυκείου καθώς και τις Οδηγίες για τη διδασκαλία που εκπονήθηκαν στο πλαίσιο αυτού του προγράμματος. Υιοθετεί επίσης τις αρχές της διδασκαλίας με τη μέθοδο της ερευνητικής εργασίας, καθώς με την αυτενέργεια, τη συνεργασία των μαθητών σε ομάδες, τη διαθεματικότητα και τη διεύρυνση του σχολικού χωροχρόνου, με τη διαφοροποίηση του περιεχομένου, της διαδικασίας και του πλαισίου μάθησης οι μαθητές εκτός από γνώσεις και δεξιότητες αποκτούν και ταυτότητες ικανές να αναλαμβάνουν πρωτοβουλίες και να λειτουργούν ως ενεργοί και κριτικοί πολίτες (Ματσαγγούρας, 2011:26 και Αρ. Πρωτ. 124673/Γ2/1-11-2011:27-28)

Η πρότασή μας μπορεί να ενταχθεί στο πλαίσιο των μαθημάτων Νεοελληνική Γλώσσα και Νεοελληνική Λογοτεχνία και να συνδυαστεί με καλλιτεχνικές δράσεις, με τη χρήση των νέων τεχνολογιών καθώς και με τη δημιουργική γραφή. Προτείνεται για την Α' Λυκείου, αλλά θα μπορούσε να πραγματοποιηθεί και στο γυμνάσιο.

3.1. Η πρόταση

Το σενάριο διδασκαλίας της πρότασής μας εντάσσεται στις θεματικές ενότητες: «Γλώσσα, γλωσσική ποικιλότητα και γλωσσική αλλαγή», «Το κείμενο, η δομή, τα χαρακτηριστικά και η ποικιλότητά του» και «Γλώσσα, κοινωνία και επικοινωνία» (Φ.Ε.Κ. 1562/τ.Β'/27-6-2011, 21059-21068).

Στόχοι της διδασκαλίας

Με την εφαρμογή αυτού του σεναρίου

α) ως προς τις γνώσεις για τον κόσμο, τις αξίες και τις στάσεις, οι μαθητές επιδιώκεται:

- Να κατανοήσουν ότι η γλωσσική μεταβολή είναι στη φύση των γλωσσών και δεν αποτελεί πρόβλημα.
- Να κατανοήσουν ότι η γλωσσική διαφοροποίηση συναρτάται με γεωγραφικά, κοινωνικά, πολιτισμικά κ.ά. δεδομένα.
- Να κατανοήσουν ότι υπάρχουν ποικίλες εκδοχές των ζητημάτων που διερευνώνται.

β) ως προς την καλλιέργεια των γραμματισμών και των δεξιοτήτων, οι μαθητές αναμένεται:

- Ότι θα εξοικειωθούν με έρευνες συλλογής γλωσσικών δεδομένων που αφορούν την ποικιλία χρήσεων από φυσικούς ομιλητές και ομιλήτριες.
- Ότι θα είναι σε θέση να αναγνωρίζουν το κείμενο ως βασικό συστατικό της επικοινωνίας και να εντοπίζουν τα δομικά χαρακτηριστικά του και τον ρόλο της γλώσσας και των άλλων τρόπων στη συγκρότηση της ιδιομορφίας του.
- Θα είναι σε θέση να κατανοούν την αφήγηση σε σχέση με τις ταυτότητες των αφηγητών και το πλαίσιο στο οποίο παράγονται.
- Ότι η αφήγηση αποτελεί κειμενικό τύπο που ενυπάρχει σε πολλά είδη κειμένων.
- Ότι θα αναγνωρίζουν τον σημαντικό ρόλο της εκάστοτε κοινωνικής πρακτικής στον προσδιορισμό της γλώσσας και του κειμενικού είδους που χρησιμοποιείται.

γ) ως προς τις γνώσεις για τη γλώσσα, επιδιώκεται οι μαθητές:

- Να κατανοήσουν τον ρόλο των λεξικογραμματικών επιλογών στη διαμόρφωση της διαφοράς που έχει ένα γραπτό από ένα προφορικό κείμενο αλλά και ένα κειμενικό είδος από ένα άλλο.
- Να κατανοήσουν τον ρόλο που διαδραματίζει η γλώσσα στη συγκρότηση της ιδιαιτερότητας των κειμένων.
- Να κατανοήσουν τον ρόλο των μακροκειμενικών επιλογών στην ιδιαιτερότητα των κειμένων.
- Να κατανοήσουν ότι τα κείμενα είναι πολυφωνικά, ότι ενσωματώνουν φωνές που αποτυπώνονται συχνά μέσω στοιχείων της γλωσσικής ποικιλίας που

επιλέγουν να ενσωματώσουν. Οι επιλογές αυτές αναδεικνύουν χρήσιμα στοιχεία για την ταυτότητα και την οπτική των συντακτών ενός κειμένου.

Για την επίτευξη των παραπάνω στόχων προτείνεται να οργανωθεί η διδασκαλία με την ομαδοσυνεργατική μέθοδο, ώστε κάθε ομάδα μαθητών να αναλάβει την υλοποίηση συγκεκριμένων δραστηριοτήτων. Είναι χρήσιμο οι εκπαιδευτικοί να οργανώσουν τις αρμοδιότητες των μαθητών και στο εσωτερικό των ομάδων, ώστε αυτές να λειτουργούν περισσότερο αποδοτικά και αποτελεσματικά.

Η διδασκαλία μπορεί να οργανωθεί σε τρεις φάσεις (Αρ. Πρωτ. 124673/Γ2/1-11-2011:21-28):

Α' Φάση: Αφόρμηση:

Συζήτηση για το παραμύθι ή ανάγνωση κειμένων σχετικά με το παραμύθι ή προβολή ταινίας που στηρίζεται σε λαϊκό παραμύθι (π.χ. Σταχτοπούτα, Χιονάτη, κ.τ.λ.). Οι μαθητές με τον καθηγητή συζητούν αν υπάρχουν κι άλλες εκδοχές του ίδιου παραμυθιού ή αν γίνεται χρήση παραμυθικών μοτίβων σε άλλα κείμενα, όπως θεατρικά, τηλεοπτικές σειρές ή μυθιστορήματα (π.χ. ταινία «Μοντέρνα Σταχτοπούτα» ή άλλο).

Β' Φάση: Διερεύνηση του θέματος:

Οι μαθητές χωρίζονται σε ομάδες και αναλαμβάνουν να ασχοληθούν με ένα παραμύθι. Τους προτείνεται να συλλέξουν παραλλαγές του ίδιου παραμυθιού: λαϊκά παραμύθια (καταγεγραμμένα σε συλλογές που έχουν εκδοθεί ή να καταγράψουν οι ίδιοι από παραμυθάδες), σύγχρονες εκδοχές από συγγραφείς παιδικών παραμυθιών, θεατρικά ή ταινίες ή μυθιστορήματα που αξιοποιούν το ίδιο θέμα. (Ανάλογα με το παραμύθι που θα επιλεγεί θα οργανωθούν και οι δραστηριότητες και ανάλογα με τη δυναμική του τμήματος, τα ενδιαφέροντα και το μάθημα στο οποίο θα ενταχθεί το σενάριο).

Διερεύνηση με βάση την κριτική ανάλυση λόγου:

Οι ομάδες όσον αφορά το κείμενο (επίπεδο περιγραφής) μελετούν τη γλωσσική ποικιλία που χρησιμοποιείται, τις γλωσσικές επιλογές, τη σύνταξη και τη δομή. Όσον αφορά τα χαρακτηριστικά της πρακτικής λόγου (επίπεδο ερμηνείας) τοποθετούν τους δημιουργούς των κειμένων σε χωροχρονικό πλαίσιο και προσπαθούν να βρουν στοιχεία γι' αυτούς, τα οποία να αφορούν επάγγελμα, ιδέες, αξίες, στάσεις, κ.τ.λ. Με βάση το

κείμενο διερευνούν το πιθανό κοινό στο οποίο αυτό απευθύνεται. Εξετάζουν την περίσταση της αφήγησης, εντοπίζουν και ερμηνεύουν τις λεκτικές πράξεις, τη συνεκτικότητα και τις μακροκειμενικές επιλογές και ανιχνεύουν –αν υπάρχουν– στοιχεία διακειμενικότητας.

Τέλος, όσον αφορά την κοινωνική πρακτική (επίπεδο εξήγησης) διερευνούν τα συστήματα γνώσεων και αντιλήψεων, εντοπίζουν τις κοινωνικές σχέσεις και αναγνωρίζουν τις κοινωνικές ταυτότητες που κατασκευάζονται.

Αν υπάρχει ο χρόνος και η δυνατότητα, χρήσιμο θα ήταν να διερευνήσουν και τους οπτικούς τρόπους που αξιοποιούν τα κείμενα για τη μετάδοση των μηνυμάτων (οπτικός γραμματισμός).

Παραδείγματα

A) Κοινωνικές σχέσεις

Στο παραμύθι του «κυρ Σιμιγδαλένιου¹» η ηρωίδα φαίνεται αρκετά αυτόνομη, αφού αποφασίζει να μην δεχτεί τον άντρα που της προξενεύουν αλλά να φτιάξει μόνη της έναν άντρα, όπως τον θέλει. Όταν τον χάνει, ξεκινά μόνη της ένα ταξίδι αναζήτησης.

Ωστόσο, στις περισσότερες παραλλαγές, ο πατέρας είναι αυτός που της παρέχει τα υλικά της δημιουργίας και τα μέσα για την αναζήτηση. Ακόμα και στην πιο σύγχρονη παραλλαγή, στην οποία η κόρη διαταράσσει την καθεστηκυία τάξη, καθώς συζεί με τον ζυμωμένο άντρα και αποκτά μαζί του παιδί εκτός γάμου, ο λόγος του πατέρα είναι κυρίαρχος. Η κόρη αρχικά υποτάσσεται στις επιθυμίες του, στη συνέχεια όμως –λόγω της εγκυμοσύνης– παρακούει τον πατέρα και πηγαίνει να βρει τον αγαπημένο της. Ωστόσο, στο τέλος επιστρέφει, για να δεχτεί την ευχή του, να κάνει τον γάμο και να αφήσει τον πατέρα να καθορίσει τη ζωή της δεχόμενη και την ευχή και την προίκα που της δίνει.

Ως δάσκαλοι, μπορούμε να κατευθύνουμε τους μαθητές να οδηγηθούν στις διαπιστώσεις αυτές μέσω της κριτικής ανάλυσης και να καταλήξουν στο συμπέρασμα ότι ο πατέρας είναι κυρίαρχος στην οικογένεια ακόμη και σήμερα. Επίσης να

---

¹ Στο πλαίσιο εκπόνησης διπλωματικής διατριβής (Σωτηρίου, 2013) ασχοληθήκαμε με το παραμύθι αυτό στις παραλλαγές που εντοπίσαμε στο εμπόριο. Μια κοπέλα (συνήθως βασιλοπούλα) αρνείται να παντρευτεί τον άντρα που της προξενεύουν και φτιάχνει μόνη της έναν άντρα, για να τον παντρευτεί. Όταν τον παίρνει από αυτή κάποια άλλη, ξεκινάει ένα μεγάλο ταξίδι αναζήτησης, περνά από διάφορες δοκιμασίες με επιτυχία και στο τέλος κερδίζει τον άντρα. Στη συγκεκριμένη εργασία μελετήσαμε 9 διαφορετικές παραλλαγές που αφορούσαν καταγραφές λαϊκών παραμυθιών, διασκευασμένα παραμύθια και ένα θεατρικό για παιδιά.

συνδυάσουν τις διαπιστώσεις αυτές και με το γεγονός ότι η μητέρα απουσιάζει από τις περισσότερες παραλλαγές και πως, όπου έχει ρόλο, ενεργεί κρυφά από τον σύζυγο, στοιχείο που φανερώνει και τη δική της υποταγή.

B) Πόροι συμμετεχόντων

Η παραλλαγή που μας παραδίδεται από την Χατζητάκη-Καψωμένου (2003:185-199) αποτελεί καταγραφή της Μαριάννας Καμπούρογλου από το 1883. Η συγγραφέας – αστή– απευθύνεται σε κοπέλες της αστικής τάξης (από όσο είμαστε σε θέση να γνωρίζουμε οι κοπέλες της αγροτικής και εργατικής τάξης την εποχή εκείνη δεν μορφώνονταν). Οι αστικές οικογένειες της Αθήνας της εποχής είχαν επαφή με το παλάτι ή προσπαθούσαν να έχουν. Γνώριζαν λεπτομέρειες της ζωής στην «αυλή». Για τον λόγο αυτόν το κείμενο περιέχει λεπτομέρειες της ζωής στην αυλή: οι δούλες αντιδιαστέλλονται από τη Βάγια, την τροφό της βασιλοπούλας. Το βεζυρόπουλο, που συμπαθεί τον Ζαχαροπλασμένο, τον βοηθά αλλά κρυφά, γιατί φοβάται «μην κόψουνε τον πατέρα του». Τα στοιχεία αυτά λείπουν από τις παραδοσιακές παραλλαγές που τις αφηγήθηκαν απλοί, λαϊκοί άνθρωποι.

Επίσης στο κείμενο συναντάμε πολλές λέξεις της καθαρεύουσας, η οποία κυριαρχούσε την εποχή εκείνη. Ωστόσο, μόνο όσοι είχαν πάει στο σχολείο τη χρησιμοποιούσαν. Επιπλέον, το κείμενο περιέχει κανόνες καλής συμπεριφοράς (όταν κάποιος μας κάνει δώρα και μας προσκαλεί σε δείπνο, πρέπει να πάμε, διαφορετικά θα τον προσβάλουμε, κ.ά.).

Τα στοιχεία αυτά μας επιτρέπουν να συμπεράνουμε ότι η Καμπούρογλου όντως απευθυνόταν σε κόρες της αστικής τάξης, αφού μόνο αυτές μπορούσαν να φέρουν μαζί τους ως «πόρους συμμετεχόντων» γνώσεις, εμπειρίες και αξίες που θα τους επέτρεπαν να κατανοήσουν αποτελεσματικά το συγκεκριμένο κείμενο και να το αποτιμήσουν θετικά.

Για τη μελέτη, συγγραφή, επεξεργασία και παρουσίαση της εργασίας τους στην ολομέλεια προτρέπονται οι μαθητές να χρησιμοποιήσουν, αν υπάρχει η δυνατότητα, τον ηλεκτρονικό υπολογιστή και τα προγράμματα Επεξεργαστή Κειμένου και Παρουσίασης.

Συγκρίνουν τα ευρήματά τους, συζητούν για τους λόγους διαφοροποίησης των κειμένων μεταξύ τους και καταλήγουν σε τεκμηριωμένα συμπεράσματα. Ο/η

καθηγητής/τρια καθοδηγεί, διευκολύνει και παρέχει το απαραίτητο θεωρητικό πλαίσιο και υλικό στους μαθητές.

Γ' Φάση: Σχολικός γραμματισμός:

Οι μαθητές σε ένα πρώτο επίπεδο συγκεντρώνουν το υλικό και τα συμπεράσματά τους ανά ομάδες. Οργανώνουν το υλικό τους σε ένα κείμενο και στη συνέχεια το μετατρέπουν σε Παρουσίαση, ώστε να το παρουσιάσουν στην τάξη.

Σε ένα δεύτερο επίπεδο, αφού έχει ολοκληρωθεί η Β' Φάση, παράγουν τα δικά τους κείμενα είτε ατομικά είτε ανά ομάδες. Μπορούν να δημιουργήσουν κείμενα που θα ανήκουν σε όποιο κειμενικό είδος προτιμούν (ποίημα, θεατρικό, παραμύθι, διήγημα, ταινία). Μπορούν να αλλάξουν τους χαρακτήρες, την έκβαση, την πλοκή, να προσθέσουν ή να αφαιρέσουν μοτίβα, επεισόδια, χαρακτήρες και να αλλάξουν οπτικές και συμφέροντα των ηρώων, κ.τ.λ., ακολουθώντας τις συμβάσεις του κειμενικού είδους που επέλεξαν.

Επιπλέον οι ομάδες συνεργάζονται στη συγκέντρωση των πορισμάτων της εργασίας κατά ομάδες και κοινοποιούν τα αποτελέσματα της εργασίας τους με άρθρα, που θα δημοσιεύσουν στο διαδίκτυο ή αλλού, αλλά και με τη δημοσιοποίηση των λογοτεχνικών κειμένων που δημιούργησαν, ώστε να ευαισθητοποιήσουν το κοινό σχετικά με το παραμύθι και τα μηνύματα που αυτό μεταδίδει.

4. Συμπεράσματα

Η ανάγκη να διαμορφώσουν σήμερα οι μαθητές προσωπικότητα ικανή να προσαρμόζεται στις νέες συνθήκες με επιτυχία και κριτικά αντανεκλαστικά αναγκάζει και τον δάσκαλο της γλώσσας να προσαρμόσει τη διδασκαλία του στα νέα δεδομένα. Η αξιοποίηση των αρχών και των πρακτικών του κριτικού γραμματισμού σε αυτή θα διευκολύνει αυτό το έργο και θα προσφέρει τη δυνατότητα η διδασκαλία να είναι πιο αποτελεσματική.

Στο πλαίσιο αυτό η πρότασή μας, αξιοποιώντας τις αρχές της Κριτικής ανάλυσης του λόγου και τους στόχους που θέτει το νέο πρόγραμμα σπουδών για τη γλωσσική διδασκαλία στην Α' Λυκείου, επιδιώκει να αξιοποιήσει τις γνώσεις, τις εμπειρίες, τα ενδιαφέροντα, τη δημιουργικότητα και τις ποικίλες ικανότητες των μαθητών για την επίτευξη των παραπάνω στόχων. Οι μαθητές ενθαρρύνονται να αυτενεργήσουν, να

συνεργαστούν, να γνωρίσουν καλύτερα τη γλώσσα και τις δυνατότητες που τους παρέχει και να τις αξιοποιήσουν, για να δημιουργήσουν, για να διαπραγματευτούν μέσω της γλώσσας τον κόσμο, τις αξίες και τις δυνατότητες που τους προσφέρει και να μετασχηματίσουν πάλι μέσω της γλώσσας τον κόσμο γύρω τους σύμφωνα με τις επιθυμίες τους και προς όφελός τους.

Η εφαρμογή της πρότασής μας στην τάξη είναι αυτή που θα καταδείξει την αποτελεσματικότητα και την αξία της αλλά και τα όποια μειονεκτήματα έχει και τα προβλήματα που θα παρουσιαστούν. Το σημαντικότερο όμως είναι να γίνει αφορμή για υλοποίηση περισσότερων σχεδίων διδασκαλίας που θα αξιοποιούν τις αρχές του κριτικού γραμματισμού και θα δίνουν τη δυνατότητα στους μαθητές να ασχολούνται με θέματα που τους ενδιαφέρουν αλλά και να αποκτούν δεξιότητες που θα ενισχύουν την κοινωνική και πολιτική τους θέση στις σύγχρονες κοινωνίες.

Βιβλιογραφία

Βιβλιογραφικές αναφορές

Ελληνικές

Αγγελοπούλου, Α. 2002. *Ελληνικά Παραμύθια Α': Οι Παραμυθοκόρες*. Αθήνα: Βιβλιοπωλείον της «Εστίας».

Αναγνωστόπουλος, Β. Δ. 1997. *Τέχνη και τεχνική του παραμυθιού*. Αθήνα: Εκδόσεις Καστανιώτη.

Ματσαγγούρας, Η. Γ., *Ερευνητική εργασία. Βιβλίο Εκπαιδευτικού. Πρώτο μέρος. Θεωρητικές Αρχές και Διδακτικές επιλογές*. σ. 15. (Ηλ. Διεθ. <http://digitalschool.minedu.gov.gr/modules/units/?course=DSGL-A107&id=1813>)

Μερακλής, Μ.Γ. 1988. Η αισθητική του παραμυθιού. Στο *Επιθεώρηση Παιδικής Λογοτεχνίας*. 3. σ. 20-32

Ντούλια, Α. 2010. *Το παραμύθι της Σταχτοπούτας στις ελληνικές και ξένες παραλλαγές. Παιδαγωγικές, Λαογραφικές-Ανθρωπολογικές, Ψυχαναλυτικές και άλλες προεκτάσεις*. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση.

Οδηγίες για τη διδασκαλία της Νέας Ελληνικής Γλώσσας της Α' τάξης Γενικού Λυκείου για το σχ. Έτος 2011-2012, Αρ. Πρωτ. 124673/Γ2/1-11-2011

Πρόγραμμα Σπουδών Γλωσσικής Διδασκαλίας για την Α' Λυκείου, Φ.Ε.Κ 1562/2011-Αριθμ. 70001/Γ2

Στάμου, Α.Γ. (υπό δημοσίευση) Η κριτική ανάλυση λόγου: Μελετώντας τον ιδεολογικό ρόλο της γλώσσας. Στο *Ανάλυση λόγου: Θεωρία και πρακτικές εφαρμογές*, Μ. Γεωργαλίδου, Μ. Σηφιανού, Β. Τσάκωνα (επιμ.). Νήσος: Αθήνα.

Σωτηρίου, Ε. 2013. *Κριτική Ανάλυση Λόγου και λαϊκό παραμύθι. Η περίπτωση του κυρ Σιμιγδαλένιου*. Διπλωματική εργασία. Π.Μ.Σ. «Δημιουργική Γραφή». Φλώρινα.

Χατζητάκη - Καψωμένου, Χ. 2003. *Το νεοελληνικό λαϊκό παραμύθι*. Θεσσαλονίκη: Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών [Ίδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη].

Ξενόγλωσσες ή μεταφρασμένες

Fairclough, N. 1989. *Language and power*. London: Longman

Fairclough, N. 1992. *Discourse and Social Change*. Cambridge: Polity Press

Fairclough, N. 1995. *Critical Discourse Analysis: The critical study of language*. England: Longman

Fairclough, N. 2003. *Analysing Discourse. Textual analysis for social research*. New York: Routledge

Onq, W. J. 2005. *Προφορικότητα και εγγραμματοσύνη*. Ηράκλειο: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης.

Weiss, G. & Wodak, R. 2002. Introduction: Theory, Interdisciplinarity and Critical Discourse Analysis.

In Weiss, G. & Wodak R. *Critical Discourse Analysis: Theory and Interdisciplinarity*. Palgrave Macmillan

Ο Κριτικός Γραμματισμός στη σχολική πράξη

Πανελλήνιο Συνέδριο
Δράμα: 1-3 Νοεμβρίου 2013

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΕΙΟ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΔΥΤΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ

FREDERICK UNIVERSITY

1913 - 2013

100
ΕΛΛΗΝΙΚΗ
ΕΠΕΤΕΙΟΧΡΟΝΙΑ
ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ

ΔΗΜΟΣ
ΔΡΑΜΑΣ

